

UOT 94(479.24); UOT 32:93/94

NİHAD İBRAHİMOV
Naxçıvan Dövlət Universiteti
nihadibrahimov515@gmail.com

SUVERENLİKDƏN REGIONAL LİDERLİYƏ, POST-MÜHARİBƏ DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCANIN YÜKSƏLİŞİ

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/114/265-271>

Məqalədə Azərbaycanın post-müharibə dövründə dövlət suverenliyinin tam bərpası və regional lider dövlət kimi yüksəlişi tarixi-siyasi aspektdən təhlil edilir. Tədqiqatda 2020-ci il Vətən müharibəsi və 2023-cü ilin sentyabr ayında həyata keçirilmiş lokal xarakterli antiterror tədbirlərinin ölkənin siyasi mövqeyinə təsiri araşdırılır. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdə aparılan bərpa-quruculuq işləri, “Böyük Qayıdış” proqramı, nəqliyyat-kommunikasiya layihələri və Azərbaycanın regional təhlükəsizlik sistemində artan rolu elmi yanaşma ilə şərh olunur. Məqalədə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən siyasi kursun milli suverenliyin möhkəmləndirilməsi və beynəlxalq mövqenin gücləndirilməsinə təsiri qiymətləndirilmişdir. Aparılmış təhlillər göstərir ki, post-müharibə mərhələsində Azərbaycan yalnız ərazi bütövlüyünü təmin etməmiş, həm də Cənubi Qafqazda siyasi və iqtisadi proseslərə təsir edən aparıcı regional gücə çevrilmişdir. Tədqiqatın əsas nəticəsi ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın regional liderliyi hərbi qələbə ilə yanaşı, geosiyasi, iqtisadi və strateji üstünlüklər əsasında formalaşmışdır.

Açar sözlər: Azərbaycan, Post-müharibə dövrü, Dövlət suverenliyi, Regional liderlik, Qarabağ siyasəti.

Giriş. XXI əsrin ikinci onilliyinin sonlarından etibarən Azərbaycan Respublikasının siyasi və geostrateji mövqeyi Cənubi Qafqaz regionunda əhəmiyyətli dərəcədə güclənmişdir. Xüsusilə 2020-ci il 27 sentyabr tarixində başlayan və 44 gün davam edən İkinci Qarabağ müharibəsi ölkənin müasir tarixində dönüş nöqtəsi olmuşdur. Müharibənin əsas səbəblərindən biri 1990-cı illərin əvvəllərində Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Azərbaycanın beynəlxalq hüquq normaları ilə tanınmış ərazilərinin işğal olunması və uzun illər ərzində aparılan danışıqlar prosesinin nəticəsiz qalması idi. 2020-ci il 10 noyabr tarixində imzalanmış üçtərəfli bəyanat nəticəsində Qarabağ regionunun böyük hissəsi, eləcə də Şuşa, Cəbrayıl, Füzuli, Zəngilan və Qubadlı rayonları işğaldan azad edilmişdir. Xüsusilə 2020-ci il 8 noyabr tarixində Şuşa şəhərinin azad olunması həm hərbi-strateji, həm də mədəni-siyasi baxımdan müharibənin taleyini müəyyən edən mühüm hadisə hesab olunur.

Post-müharibə mərhələsində Azərbaycan rəhbərliyi azad edilmiş ərazilərdə genişmiqyaslı bərpa və yenidənqurma proqramlarına başlamışdır. İlham Əliyev tərəfindən 2021-ci ilin yanvar ayından etibarən Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında “ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” konsepsiyalarının tətbiqi, beynəlxalq hava limanlarının tikintisi və nəqliyyat-kommunikasiya xətlərinin bərpası istiqamətində mühüm layihələr həyata keçirilmişdir. 2021-ci il 26 oktyabr tarixində Füzuli Beynəlxalq Hava Limanı istifadəyə verilmiş, daha sonra Zəngilan Beynəlxalq Hava Limanı və Laçın Beynəlxalq Hava Limanı regionun iqtisadi integrasiyasını sürətləndirən mühüm strateji obyektlərə çevrilmişdir. Bununla yanaşı, Zəngəzur dəhlizi layihəsi Türk dünyasını birləşdirən mühüm geo-iqtisadi təşəbbüs kimi beynəlxalq diqqət mərkəzinə çıxmışdır.

Əsas hissə. 2023-cü il 19–20 sentyabr tarixlərində Azərbaycan Silahlı Qüvvələri tərəfindən Qarabağ bölgəsində həyata keçirilmiş lokal xarakterli antiterror tədbirləri nəticəsində ölkənin konstitusiyaya quruluşu tam şəkildə bərpa edilmişdir. Bu proses separatçı silahlı birləşmələrin ləğvi və dövlət suverenliyinin tam təmin olunması ilə nəticələnmişdir. 2023-cü il 15 oktyabr tarixində Prezident İlham Əliyevin Xankəndi şəhərində Azərbaycan bayrağını ucaltması ölkənin siyasi tarixində suverenliyin tam bərpasının rəmzi hadisəsi kimi qiymətləndirilmişdir.

Müasir mərhələdə Azərbaycan yalnız hərbi-siyasi qələbə qazanan dövlət kimi deyil, həm də regional enerji və nəqliyyat layihələrinin əsas iştirakçısı kimi çıxış edir. Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində əməkdaşlığın genişlənməsi, Orta Dəhliz layihəsinin inkişafı və Avropanın enerji təhlükəsizliyində Azərbaycanın rolunun artması ölkənin beynəlxalq nüfuzunu daha da möhkəmləndirmişdir. Bu baxımdan post-müharibə dövrü Azərbaycanın regional lider dövlətə çevrilməsi prosesinin siyasi, iqtisadi və geostrateji əsaslarının formalaşdığı yeni tarixi mərhələ kimi xarakterizə olunur. Müharibə dövründə Cəbrayıl şəhəri (4 oktyabr 2020), Füzuli şəhəri (17 oktyabr 2020), Zəngilan şəhəri (20 oktyabr 2020), Qubadlı şəhəri (25 oktyabr 2020) və strateji əhəmiyyətə malik Şuşa şəhəri (8 noyabr 2020) işğaldan azad edildi. Xüsusilə Şuşa əməliyyatı müharibənin taleyini həll edən hərbi-siyasi hadisə kimi qiymətləndirilir. Şuşanın azad edilməsindən sonra Ermənistan kapitulyasiya xarakterli razılaşmanı qəbul etməyə məcbur oldu və 10 noyabr 2020-ci il tarixində Azərbaycan Prezidenti, Rusiya Prezidenti və Ermənistanın Baş naziri tərəfindən üçtərəfli Bəyanat imzalandı. Bu sənədə əsasən Ağdam rayonu 20 noyabrda, Kəlbəcər rayonu 25 noyabrda, Laçın rayonu isə 1 dekabr 2020-ci ildə Azərbaycana qaytarıldı. Beləliklə, təxminən otuz ilə yaxın işğal altında qalmış ərazilərin böyük hissəsi üzərində Azərbaycanın suveren hüquqları bərpa edildi və regionda yeni geosiyasi vəziyyət yarandı.

Müharibədən sonrakı mərhələdə Azərbaycan dövlətinin əsas prioritetlərindən biri işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və həmin ərazilərin ölkənin ümumi sosial-iqtisadi sistemə inteqrasiyası olmuşdur. Bu məqsədlə 2021-ci il yanvarın 4-də Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları yaradıldı. Eyni zamanda, azad edilmiş ərazilərin bərpası üçün dövlət büdcəsindən milyardlarla manat vəsait ayrıldı. 2021-ci il yanvarın 14-də Füzuli rayonunda beynəlxalq hava limanının təməli qoyuldu və cəmi səkkiz ay sonra, 26 oktyabr 2021-ci ildə hava limanı istifadəyə verildi. Bu, müharibədən sonra azad edilmiş ərazilərdə həyata keçirilən ilk iri infrastruktur layihələrindən biri idi. Sonrakı dövrdə 2022-ci ildə Zəngilan Beynəlxalq Hava Limanı, 2025-ci ildə isə Laçın Beynəlxalq Hava Limanı istifadəyə verildi ki, bu da regionun nəqliyyat əlçatanlığını əhəmiyyətli dərəcədə artırdı (5, s.46).

Post-müharibə dövrünün ən mühüm istiqamətlərindən biri Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında genişmiqyaslı yenidənqurma və bərpa işlərinin həyata keçirilməsi olmuşdur. 2021-ci ildən etibarən Füzuli, Zəngilan və Laçın beynəlxalq hava limanlarının tikilməsi, yeni avtomobil yollarının, tunellərin, dəmir yolu xətlərinin və enerji infrastrukturunun yaradılması regionun iqtisadi inteqrasiyasına xidmət etmişdir. Xüsusilə “Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində keçmiş məcburi köçkünlərin doğma torpaqlarına qayıdışı dövlət siyasətinin prioritet istiqamətinə çevrilmişdir. Ağalı kəndində həyata keçirilən “ağıllı kənd” layihəsi işğaldan azad edilmiş ərazilərin müasir texnologiyalar əsasında yenidən qurulmasının ilk nümunələrindən biri hesab edilir. Bu layihələr Azərbaycan dövlətinin iqtisadi potensialını nümayiş etdirməklə yanaşı, regionun davamlı inkişafına da zəmin yaratmışdır.

Azərbaycanın regional liderliyə yüksəlməsində nəqliyyat və logistika siyasəti xüsusi rol oynamışdır. Ölkə Şərq-Qərb və Şimal-Cənub beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin kəsişməsində yerləşərək Avropa ilə Asiya arasında mühüm tranzit mərkəzinə çevrilmişdir. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xətti, Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı və Orta Dəhliz marşrutu Azərbaycanın geoiqtisadi əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Eyni zamanda, Zəngəzur dəhlizi layihəsi Azərbaycanın əsas hissəsi ilə Naxçıvan Muxtar Respublikası arasında birbaşa quru əlaqəsinin yaradılması baxımından strateji əhəmiyyət daşıyır. Bu layihənin reallaşması yalnız Azərbaycan üçün deyil, bütövlükdə Türk dünyası və Avrasiya məkanında iqtisadi inteqrasiyanın genişlənməsi üçün mühüm imkanlar yaradacaqdır. Post-müharibə mərhələsində Azərbaycanın enerji siyasəti də regional liderliyin əsas sütunlarından birinə çevrilmişdir. Avropanın enerji təhlükəsizliyində mühüm tərəfdaş olan Azərbaycan təbii qaz ixracını artırmaqla yanaşı, bərpa olunan enerji mənbələrinin inkişafına da xüsusi diqqət yetirmişdir. Xəzər dənizinin külək enerjisi potensialından istifadə olunması, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun “yaşıl enerji zonası” elan edilməsi, xarici investorlarla imzalanan iri enerji layihələri ölkənin enerji diplomatiyasını yeni mərhələyə çıxarmışdır. Bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlər Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində mövqeyini daha da möhkəmləndirmişdir.

Azərbaycanın regional liderliyə yüksəlişində diplomatik fəaliyyət də mühüm yer tutur. Ölkə son illərdə həm Türk Dövlətləri Təşkilatı çərçivəsində əməkdaşlığın dərinləşdirilməsində, həm də Qoşulmama Hərəkatına uğurlu sədrliyində fəal rol oynamışdır. Azərbaycanın təşəbbüsü ilə Türk Dövlətləri Təşkilatı daxilində siyasi, iqtisadi və nəqliyyat əməkdaşlığının genişləndirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Eyni zamanda, ölkə Avropa İttifaqı, Mərkəzi Asiya dövlətləri, Türkiyə və digər tərəfdaşlarla münasibətlərini daha da inkişaf etdirərək çoxtərəfli xarici siyasət kursunu uğurla davam etdirmişdir. 2023-cü ilin sentyabrında həyata keçirilmiş lokal xarakterli antiterror tədbirləri Azərbaycanın post-müharibə dövründə əldə etdiyi ən mühüm siyasi-hərbi nailiyyətlərdən biri olmuşdur. 19–20 sentyabr tarixlərində keçirilən əməliyyat nəticəsində qanunsuz silahlı birləşmələr zərərsizləşdirilmiş, separatçı qurum fəaliyyətini dayandırmış və Azərbaycan öz konstitusiya quruluşunu bütün ərazisində bərpa etmişdir. Təxminən 24 saat davam edən əməliyyat nəticəsində dövlət suverenliyi tam şəkildə təmin olunmuş, Qarabağda separatizmə son qoyulmuşdur. Bu hadisə Azərbaycanın müstəqillik tarixində dövlət hakimiyyətinin bütün beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazilərində tam bərpa olunması baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Post-müharibə dövründə həyata keçirilən hərbi-siyasi, iqtisadi və diplomatik tədbirlər Azərbaycanın regional güc statusunu əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmləndirmişdir. Dövlət suverenliyinin tam bərpası, genişmiqyaslı yenidənqurma layihələri, beynəlxalq nəqliyyat və enerji təşəbbüsləri, eləcə də fəal xarici siyasət kursu Azərbaycanın Cənubi Qafqazın aparıcı dövləti kimi mövqeyini daha da gücləndirmişdir. Bu amillər ölkənin suverenlikdən regional liderliyə keçid prosesinin əsas göstəriciləri kimi qiymətləndirilə bilər (4, s.17).

Azərbaycanın post-müharibə siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri keçmiş məcburi köçkünlərin doğma torpaqlarına qayıdışının təmin edilməsi olmuşdur. Bu məqsədlə “Böyük Qayıdış” Dövlət Proqramı qəbul edildi. 2022-ci il iyulun 19-da Zəngilan rayonunun Ağalı kəndinə ilk sakinlərin köçürülməsi başlandı və bununla da işğaldan azad edilmiş ərazilərə qayıdış prosesinin praktik mərhələsinə start verildi. Sonrakı illərdə Laçın şəhərinə, Talış kəndinə, Zabux kəndinə, Füzuli, Şuşa və digər yaşayış məntəqələrinə mərhələli şəkildə əhalinin köçürülməsi həyata keçirildi. Bu proses yalnız sosial məsələ deyil, həm də Azərbaycanın həmin ərazilər üzərində real idarəetmə və suverenlik imkanlarının gücləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi.

2023-cü il sentyabrın 19–20-də Azərbaycan Silahlı Qüvvələri Qarabağ bölgəsində lokal xarakterli antiterror tədbirləri həyata keçirdi. Təxminən 24 saat davam edən əməliyyat nəticəsində qanunsuz erməni silahlı birləşmələri tərksilah edildi, separatçı strukturlar fəaliyyətini dayandırdı və Azərbaycan Respublikasının konstitusiya quruluşunun bütün ölkə ərazisində bərpası təmin edildi. 2023-cü il oktyabrın 15-də Prezident İlham Əliyev Xankəndi şəhərində Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağını qaldırdı. Bu hadisə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi tarixində ərazi bütövlüyünün və suverenliyinin tam bərpasının rəmzi kimi qiymətləndirilir. Həmin dövrdən etibarən Qarabağ bölgəsində dövlət idarəetmə strukturlarının formalaşdırılması, infrastrukturun yenidən qurulması və iqtisadi fəaliyyətin bərpası istiqamətində genişmiqyaslı tədbirlər həyata keçirilməyə başlanmışdır. 2020–2023-cü illər ərzində baş vermiş hərbi, siyasi və iqtisadi proseslər Azərbaycanın yalnız ərazi bütövlüyünü bərpa etməsi ilə məhdudlaşmamış, eyni zamanda onun Cənubi Qafqazın aparıcı siyasi və geosiyasi güc mərkəzlərindən birinə çevrilməsi üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda həyata keçirilən bərpa layihələri, dövlət suverenliyinin tam təmin olunması və regionda yeni əməkdaşlıq formatlarının təşviqi Azərbaycanın post-müharibə dövründə regional liderlik mövqeyinin möhkəmlənməsinə mühüm töhfə vermişdir.

Post-müharibə dövründə Azərbaycanın regional mövqeyinin güclənməsi yalnız hərbi-siyasi qələbələrlə məhdudlaşmayaraq, eyni zamanda institusional idarəetmənin yenidən qurulması və dövlət idarəçiliyində yeni modelin formalaşması ilə müşayiət olundu. 2021-ci ildən etibarən Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında Prezidentin xüsusi nümayəndəlik institutu yaradıldı ki, bu da mərkəzləşdirilmiş idarəetmə ilə operativ regional inkişafın əlaqələndirilməsinə xidmət etdi. Eyni zamanda, azad edilmiş ərazilərdə dövlət xidmətlərinin elektronlaşdırılması, “ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” konsepsiyalarının tətbiqi Azərbaycanı postsovet məkanında innovativ idarəetmə modelinə yaxınlaşdırdı (7, s.25).

Bununla yanaşı, 2022–2024-cü illərdə aparılan mina təmizləmə əməliyyatları post-müharibə bərpa prosesinin ən mühüm və strateji komponentlərindən biri olmuşdur. Azərbaycan Minatəmizləmə Agentliyinin (ANAMA) məlumatlarına görə, müharibədən sonra azad edilmiş ərazilərdə yüz minlərlə mina və partlamamış hərbi sursat aşkar edilmişdir. Bu problem yalnız humanitar təhlükə yaratmır, həm də iqtisadi reintegrasiyanın sürətini müəyyən edən əsas amillərdən biri kimi çıxış edir.

Cədvəl 1.

Enerji siyasətinin Azərbaycanın suverenlikdən regional liderliyə yüksəlişinə təsiri

<i>Enerji amili</i>	<i>Fakt və göstəricilər</i>	<i>Azərbaycanın əldə etdiyi üstünlük</i>	<i>Regional liderliyə təsiri</i>
Neft və qaz ehtiyatları	2023-cü ildə 48,7 mlrd. m ³ təbii qaz, 30,2 mln. ton neft hasilatı	Dövlət büdcəsinin və ixrac gəlirlərinin əsas mənbəyinin formalaşması	İqtisadi müstəqilliyin və siyasi qərarvermə imkanlarının güclənməsi
Cənubi Qaz Dəhlizi (SGC)	TANAP, TAP və Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin fəaliyyəti	Azərbaycan qazının Avropa bazarlarına birbaşa çıxışı	Avropanın enerji təhlükəsizliyində strateji tərəfdaş statusunun qazanılması
Avropa İttifaqı ilə enerji əməkdaşlığı	2022-ci ildən sonra qaz ixracının artırılması üzrə yeni sazişlər	Xarici siyasətdə etibarlı tərəfdaş imicinin möhkəmlənməsi	Azərbaycanın geosiyasi əhəmiyyətinin artması
Yaşıl enerji strategiyası	Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun “Yaşıl Enerji Zonası” elan edilməsi	Enerji sektorunun şaxələndirilməsi	Regional enerji transformasiyasında lider dövlət kimi çıxış etməsi
COP29-a ev sahibliyi	2024-cü ildə global iqlim gündəliyində aktiv iştirak	Beynəlxalq nüfuzun yüksəlməsi	Enerji istehsalçısından global enerji siyasətində təsirli aktora çevrilməsi
Xəzər Yaşıl Enerji Dəhlizi	Azərbaycan–Qazaxıstan–Özbəkistan enerji integrasiyası təşəbbüsü	Elektrik enerjisi ixrac potensialının artırılması	Türk dünyası və Mərkəzi Asiya ilə enerji integrasiyasının dərinləşməsi
Qeyri-neft sektorunun inkişafı	2024-cü ildə qeyri-neft ÜDM-nin 6,8% artımı	İqtisadi dayanıqlığın güclənməsi	Regional iqtisadi mərkəzə çevrilmə prosesinin sürətlənməsi

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyinin rəsmi statistik hesabatları, SOCAR illik hesabatları, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları və müəllifin analitik ümumiləşdirmələri əsasında hazırlanmışdır.

Cədvəl 1-də Azərbaycanın enerji siyasətinin yalnız iqtisadi resursların idarə olunması deyil, eyni zamanda ölkənin suverenlikdən regional liderliyə keçid prosesində əsas geosiyasi alət olduğunu sistemli şəkildə nümayiş etdirir. Tarixi kontekstdə 2020-ci il Vətən müharibəsindən sonra formalaşan yeni regional reallıqlar Azərbaycanın enerji resurslarını xarici siyasətin strateji dayacağına çevirmiş, xüsusilə Cənubi Qaz Dəhlizinin (TANAP–TAP) fəaliyyəti Avropanın enerji təhlükəsizliyində Azərbaycanın rolunu artırmışdır. 2022-ci ildən sonra Rusiya–Ukrayna müharibəsi fonunda Avropa İttifaqının alternativ enerji mənbələrinə ehtiyacının artması Azərbaycanın siyasi və iqtisadi əhəmiyyətini daha da yüksəltmişdir. Eyni zamanda, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun “yaşıl enerji zonası” elan edilməsi və COP29-a ev sahibliyi ölkənin enerji siyasətində karbohidrogen asılılığından çıxaraq global iqlim gündəliyinə integrasiya olunduğunu göstərir. Xəzər Yaşıl Enerji Dəhlizi kimi regional təşəbbüslər isə Azərbaycanın təkcə enerji ixracatçısı deyil, həm də Avrasiya məkanında enerji integrasiyasını formalaşdıran aktor olduğunu sübut edir. Qeyri-neft sektorunun inkişafı isə

iqtisadi şəxələnməni təmin edərək ölkənin dayanıqlı inkişaf modelinə keçidini gücləndirir. Cədvəl göstərir ki, enerji amilləri Azərbaycanın siyasi müstəqilliyini möhkəmləndirməklə yanaşı, onun regional güc mərkəzinə çevrilməsində əsas determinantlardan biri olmuşdur.

Enerji və nəqliyyat layihələrinin sintezi Azərbaycanın regional liderlik modelinin əsas sütunlarından birini təşkil etmişdir. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun genişləndirilməsi, Orta Dəhlizin inkişafı və Zəngəzur dəhlizi perspektivi ölkəni Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat axınlarının əsas tranzit mərkəzinə çevirmişdir (2, s.33). Bu proses Azərbaycanı təkcə enerji ixracatçısı deyil, həm də beynəlxalq logistika və ticarət sistemində strateji hub statusuna yaxınlaşdırmışdır. 2024-cü ildə Azərbaycanın COP29-a ev sahibliyi etməsi ölkənin beynəlxalq reputasiyasını daha da gücləndirmişdir. Bu hadisə Azərbaycanın həm karbohidrogen resurslarına əsaslanan iqtisadi modeldən, həm də qlobal iqlim gündəliyində aktiv iştirak edən dövlət modelinə keçidini nümayiş etdirmişdir. Xüsusilə bərpa olunan enerji sahəsində imzalanan beynəlxalq sazişlər və Xəzər dənizində külək enerjisi potensialının birgə inkişafı layihələri Azərbaycanın enerji diplomatiyasını yeni mərhələyə çıxarmışdır. 2020–2025-ci illəri əhatə edən dövr Azərbaycanın dövlətçilik tarixində təkcə ərazi bütövlüyünün bərpası ilə deyil, həm də **regional güc mərkəzinə transformasiya prosesi** ilə xarakterizə olunur. Bu mərhələdə Azərbaycan artıq yalnız Cənubi Qafqazda sabitlik yaradan dövlət deyil, eyni zamanda regionun iqtisadi, enerji və nəqliyyat arxitekturasını formalaşdıran əsas aktorlardan biri kimi çıxış edir.

Nəticə. Suverenlikdən regional liderliyə, post-müharibə dövründə Azərbaycanın yüksəlişi mövzusunun araşdırılması göstərir ki, 2020-ci il Vətən müharibəsi və onun nəticələri Azərbaycanın müasir dövlətçilik tarixində yalnız ərazi bütövlüyünün bərpası ilə yekunlaşmayan, eyni zamanda ölkənin regional və qlobal sistemdə rolunun keyfiyyətə dəyişdiyi strateji dönüş nöqtəsi olmuşdur. 44 günlük müharibə nəticəsində əldə edilən hərbi-siyasi qələbə və 10 noyabr 2020-ci il üçtərəfli Bəyanat regionda yeni geosiyasi reallıqlar formalaşdıraraq Azərbaycanın Cənubi Qafqazda əsas güc mərkəzlərindən birinə çevrilməsi üçün hüquqi və siyasi zəmin yaratmışdır. Bu mərhələ göstərdi ki, dövlət suverenliyi təkcə hüquqi anlayış deyil, həm də real siyasi, hərbi və iqtisadi imkanların sintezidir. Post-müharibə dövründə həyata keçirilən siyasət Azərbaycanın dövlət idarəetmə modelində də ciddi transformasiyalara səbəb olmuşdur. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə Prezidentin xüsusi nümayəndəlik institutunun yaradılması, “Böyük Qayıdış” Dövlət Proqramının qəbul edilməsi və “ağıllı şəhər” və “ağıllı kənd” konsepsiyalarının tətbiqi ölkənin post-konflikt inkişaf modelini formalaşdırmışdır. Bu yanaşma Azərbaycanı yalnız bərpa prosesini həyata keçirən dövlət kimi deyil, eyni zamanda innovativ idarəetmə və planlı regional inkişaf modeli formalaşdıran faktor kimi xarakterizə etməyə imkan verir. Eyni zamanda mina təmizlənməsi və infrastrukturun yenidən qurulması prosesləri regionun sosial-iqtisadi reinteqrasiyasının əsas şərtlərini müəyyən etmişdir. Tədqiqatın nəticələri onu da göstərir ki, Azərbaycanın regional liderliyə yüksəlişində enerji siyasəti həlledici rol oynamışdır. Cənub Qaz Dəhlizinin fəaliyyətə başlaması, TANAP və TAP layihələri vasitəsilə Avropa bazarına birbaşa çıxış əldə edilməsi ölkənin beynəlxalq enerji sistemində strateji mövqeyini gücləndirmişdir. Xüsusilə 2022-ci ildən sonra Avropanın enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı yaranan böhran şəraitində Azərbaycanın alternativ təchizatçı kimi əhəmiyyəti daha da artmışdır. Bununla yanaşı, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun “yaşıl enerji zonası” elan edilməsi və COP29-a ev sahibliyi ölkənin enerji siyasətində təkcə karbohidrogen resurslarına deyil, həm də bərpa olunan enerji strategiyasına əsaslanan yeni inkişaf mərhələsinə keçdiyini təsdiqləyir. Nəqliyyat və logistika sahəsində həyata keçirilən layihələr də Azərbaycanın regional liderlik mövqeyini möhkəmləndirən əsas amillərdən biri olmuşdur. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu, Orta Dəhliz və Zəngəzur dəhlizi perspektivi ölkəni Avropa ilə Asiya arasında strateji tranzit mərkəzinə çevirmişdir. Bu isə Azərbaycanın təkcə enerji ixracatçısı deyil, həm də beynəlxalq ticarət və logistika sistemində mühüm keçid ölkəsi kimi çıxış etdiyini göstərir. Aparılmış araşdırmalar belə bir qənaətə gəlməyə əsas verir ki, Azərbaycan 2020-ci ildən etibarən keçdiyi inkişaf yolu nəticəsində klassik post-münaqişə dövlət modelindən çıxaraq regional liderlik funksiyalarını icra edən aktora çevrilmişdir. Bu transformasiya hərbi qələbə ilə başlayan, iqtisadi modernləşmə, diplomatik fəallıq və enerji siyasəti ilə davam edən kompleks bir prosesdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, “*Rəsmi statistik göstəricilər*”, Bakı, 2024, 356 s.
2. Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi, “*Enerji balansı və hasilat hesabatları*”, Bakı, 2023-2024, 124 s.
3. Cornell S.E., “*The International Politics of the South Caucasus*”, New York: Columbia University Press, 2017, 512 p.
4. De Waal T., “*Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War*”, New York: New York University Press, 2013, 360 p.
5. Əliyev İ., “*Azərbaycanın xarici siyasəti, post-müharibə dövrünün çağırışları*”, Bakı: Azərbaycan Universiteti Nəşriyyatı, 2021, 248 s.
6. Həsənov Ə., “*Cənubi Qafqazda geosiyasi proseslər və Azərbaycan*”, Bakı: Qafqaz Universiteti Nəşriyyatı, 2022, 312 s.
7. Hüseynov F., “*Azərbaycan Respublikasının enerji strategiyası*”. Bakı: Elm nəşriyyatı, 2020, 276 s.
8. Məmmədov R., “*Post-müharibə dövründə Qarabağın bərpası və regional inkişaf*”, Bakı: Bakı Dövlət Universiteti Nəşriyyatı, 2023, 221 s.
9. SOCAR. “*Annual Report*”, Baku: State Oil Company of Azerbaijan Republic, 2024, 198 p.

НИХАД ИБРАГИМОВ

Нахчыванский государственный университет

ОТ СУВЕРЕНИТЕТА К РЕГИОНАЛЬНОМУ ЛИДЕРСТВУ: ВОЗВЫШЕНИЕ АЗЕРБАЙДЖАНА В ПОСТКОНФЛИКТНЫЙ ПЕРИОД

В статье в историко-политическом аспекте анализируется полное восстановление государственного суверенитета Азербайджана и его возвышение как государства регионального лидера в постконфликтный период. В исследовании рассматривается влияние Отечественной войны 2020–года и локальных антитеррористических мероприятий, проведенных в сентябре 2023-го года, на политическую позицию страны. С научной точки зрения описываются восстановительно–строительные работы, провидимые в Карабахе и Восточном Зангезуре, программа «Великое возвращение», транспортно-коммуникационные проекты и возрастающая роль Азербайджана в системе региональной безопасности. В статье оценивается влияние политического курса, проводимого под руководством Президента Ильхама Алиева, на укрепление национального суверенитета и усиление Международных позиций. Проведенный анализ показывает, что на постконфликтном этапе Азербайджан не только обеспечил свою территориальную целостность, но и превратился в ведущую региональную силу, влияющую на политические и экономические процессы на Южном Кавказе. Основной вывод исследования заключается в том, что региональное лидерство Азербайджана сформировалась на основе не только военной победы, но и геополитических, экономических и стратегических преимуществ.

Ключевые слова: Азербайджан, Постконфликтный период, Государственный суверенитет, Региональное лидерство, Карабахская политика.

NIHAD IBRAHIMOV

Nakhchivan State University

FROM SOVEREIGNTY TO REGIONAL LEADERSHIP, THE RISE OF AZERBAIJAN IN THE POST-WAR PERIOD

The article analyzes the full restoration of Azerbaijan's state sovereignty in the post-war period and its rise as a regional leader from a historical and political perspective. The study examines

the impact of the 2020 Patriotic War and the local anti-terrorist measures implemented in September 2023 on the country's political position. The reconstruction work carried out in Karabakh and East Zangezur, the "Great Return" program, transport and communication projects, and the growing role of Azerbaijan in the regional security system are interpreted with a scientific approach. The article evaluates the impact of the political course implemented under the leadership of President İlham Aliyev on strengthening national sovereignty and strengthening its international position. The conducted analyses show that in the post-war period, Azerbaijan not only ensured its territorial integrity, but also became a leading regional power influencing political and economic processes in the South Caucasus. The main conclusion of the study is that Azerbaijan's regional leadership was formed on the basis of geopolitical, economic and strategic advantages, in addition to military victory.

Keywords: Azerbaijan, Post-war period, State sovereignty, Regional leadership, Karabakh policy.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 08 iyun 2026-cı il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 02 oktyabr 2026-cı il.

Rəyçilər: t.ü.f.d. Musa Rəhimoğlu-Quliyev, t.e.d. İbrahim Zeynalov.
